

RUS ARAŞTIRMACI TATYANA ANİKEYEVA'NIN PENCERESİNDEN TÜRK HALK HİKÂYELERİ*

Turkish Folk Tales from the Perspective of Russian Researcher
Tatyana Anikeyeva

Dr. Öğr. Üyesi Eda H. TAN METREŞ**
Doç. Dr. Badegül CAN EMİR***

ÖZ

Bir toplumun tarihini ve kültürünü incelerken rehber bir kaynak olarak başvurulan folklor anlatıları ulusun kimliğini temsil etmesi vesilesiyle önemli bir rol üstlenir. Folklor araştırmaları bu yönüyle yalnızca edebiyat sahasına değil, aynı zamanda sosyoloji, tarih ve kültür bilim çalışmalarına da yol gösterir. Dünya medeniyetleri arasında pek çok coğrafyayı kuşatan, Doğu ve Batı'yı aynı paydada buluşturan kendine has özellikleriyle Türk kültürü ve Türk edebiyatı bu kapsamda pek çok araştırmacının merceği altına alınmıştır. Rus araştırmacılar bu çalışma özelinde önemli bir yer tutmaktadır. Rus kültürüne yerleşen Doğu'ya ait unsurları tespit etmek ve bu etkileşimin kökenini, seyrini incelemek isteyen Rus araştırmacıların Doğu kültürüne duyduğu merak, Rusya tarihinde I. Petro dönemine uzanır. Siyasi ve ekonomik konulara ilave olarak, Türk halkının yaşayışı, gelenekleri, sanat anlayışı ve İslam'ın sosyo-kültürel yaşamdaki yansımaları da araştırmacılar merak uyandırmıştır. Bu bağlamda toplumsal, sanatsal ve pedagojik öğeler içeren Türk halk hikâyeleri, bu çalışma sahası içinde, araştırmacılar ilgi uyandıran Türk folklor anlatıları arasında özgün bir yer edinmiştir. Söz konusu halk hikâyeleri *kahramanlık hikâyeleri* ve *aşk hikâyeleri* olmak üzere iki grupta incelenir. Kahramanlık hikâyeleri sözlü kültür, destanlar ve gerçek hikâyelerin genlerini taşıırken, aşk hikâyeleri ise sözlü kültürün yanı sıra yazılı kaynaklardan, Orta Çağ Fars edebiyatından ve Arap geleneğinden beslenir. Böylelikle kültürlerarası ödünçlemenin bir sonucu olarak ortaya çıkan halk hikâyeleri, yalnızca Anadolu'da değil, aynı zamanda Azerbaycan ve İran'ın komşu bölgelerinde de anlatılagelen kültürel bir değerdir. Bu hikâyeler ilk olarak sözlü kültür içinde varlık göstermiş, daha sonra ise kahramanlık hikâyelerinin ya da fantastik içerikli anlatımların kaleme alındığı metinler olarak ortaya çıkmıştır. Sözlü kültürün bir parçasıyken düzyazıya evrilen halk hikâyelerinin edebiyat ve kültürel yaşayış eşliğindeki bu gelişimi Rus araştırmacıların da dikkatinden kaçmayan karakteristik bir özelliktir. Başka bir ifadeyle, halk hikâyeleri özelinde Türk folklor çalışmalarına yönelik yapılan değerlendirmelerin toplumsal yaşamdan ayrı tutulamayacağı ortaya konmuştur. Türk halk hikâyelerinin seyrini Rusya'nın gözüyle aktaran Türkolog Tatyana Anikeyeva¹, Tatyana Zuyeva, Anatoli Jeltjakov vd. araştırmacılar Türk halk hikâyelerinin türsel özelliklerini ve Türk halk edebiyatı çalışmalarının başucu kaynağı kabul edilen "Dede Korkut Hikâyeleri" başta olmak üzere halk edebiyatının birçok temel eserini mercek altına almışlardır. Bunun yanı sıra Türk halk hikâyelerinin Yakın Doğu ve Orta Doğu kültürüyle olan etkileşimi, masal türüyle benzerlik gösteren yönleri, halk şiir geleneğiyle ve folklor tiyatrosuyla olan bağlantısı ele alınarak edebî ödünçleme ve ardıllık konularına dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada, sözlü kültür ve yazılı metin olarak iki farklı kategoride varlık gösteren Türk halk hikâyeleri; öne çıkan türsel özellikleri, farklı kültürlerle olan etkileşimleri, sahip oldukları tematik ve dilsel yönleriyle Rus araştırmacı Tatyana Anikeyeva tarafından yürütülen çalışmalar özelinde, Doğu Bilimine katkıları ekseninde, genel hatlarıyla incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Türk halk hikâyesi, T. Anikeyeva, kent hikâyesi, Doğu araştırmaları, Rusya.

ABSTRACT

Folklore narratives, which are used as a guide when examining the history and culture of a society, play an important role in the representation of the nation's identity. In this respect, folklore studies lead not only to the field of literature, but also to the studies of sociology, history and cultural science. Turkish culture and Turkish literature have been put under the microscope of many researchers with their unique features that encompass many geographies among the world civilizations, bringing East and West together in the same denominator. Russian researchers have an important place in this study. The interest of the Russian researchers who

* Geliş tarihi: 18 Şubat 2020 - Kabul tarihi: 10 Haziran 2020
Tan Metreş, Eda H.; Badegül Can Emir. "Rus Araştırmacı Tatyana Anikeyeva'nın Penceresinden Türk Halk Hikâyeleri" *Millî Folklor* 128 (Kış 2020): 76-86
** Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, edahtan@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6350-7296.
*** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, bean@ktu.edu.tr, ORCID:0000-0003-1046-1188.

want to identify the elements of the East, that settled in the Russian culture, and examine the origins and course of this interaction extends to the era of Peter the Great in Russian history. In addition to political and economic issues, the life of Turkish people, traditions, sense of art, and the reflection of Islam in socio-cultural life have also sparked curiosity among researchers. In this context, Turkish folk tales, which include social, artistic and pedagogical elements, have taken a unique place among the Turkish folklore narratives that aroused interest in researchers within this field of study. These folk tales are analyzed in two groups: *heroic stories* and *love stories*. While heroic stories carry the genes of verbal culture, epics and true stories, love stories are fed by written sources, Medieval Persian literature and Arabic tradition, as well as verbal culture. Thus, folk tales emerging as a result of intercultural lending are a cultural value that is told not only in Anatolia, but also in neighboring regions of Azerbaijan and Iran. These stories first existed in verbal culture, and then emerged as texts in which heroic stories or fantastic narratives were written. This development of folk tales evolving into prose while being a part of verbal culture, on the verge of literary and cultural life, is a characteristic feature that does not escape the attention of Russian researchers. In other words, it has been demonstrated that the evaluations made for Turkish folklore studies in the context of folk tales cannot be separated from social life. Turcologists Tatyana Anikeyeva, Tatyana Zuyeva, Anatoli Jeltyakov et. al, who conveyed the course of Turkish folk tales through the eyes of Russia, have examined the generic features of Turkish folk tales and many basic works of folk literature, especially the “Dede Korkut Stories”, which is accepted as the main source of Turkish folk literature studies. In addition to this, the interaction of Turkish folk tales with the Near East and the Middle East culture, aspects that are similar to the fairy tale genre, the folk poetry tradition and their connection with the folklore theater were emphasized. In this study, Turkish folk tales which exist in two different categories as verbal culture and written text are examined in general terms, within their prominent generic properties, their interactions with different cultures, their thematic and linguistic aspects in the context of the studies carried out by Russian researcher Tatyana Anikeyeva.

Key Words

Turkish folk tale, T. Anikeyeva, urban story, Eastern studies, Russia.

Giriş

Kelime anlamıyla “folklor”, araştırmacı Tatyana Zuyeva’nın tanımlamasına göre kitlelerin manevi kültürünün çeşitli tezahürlerini gösteren “halk bilgeliği” veya “halk bilimi” anlamına gelir (Zuyeva 2018: 26). Bu bağlamda folklor, bir toplumun tarihini ve kültürünü incelemek için değerli bir kaynak olarak kabul edilir. Araştırmacı Vladimir Anikin’in sözünü ettiği gibi, folklor çalışmaları yaşanan *zamanın* ve var olunan *mekânın* izlerini taşır (Anikin 2004: 12). Bu yönüyle bir ulusun kimliği, tanımlayıcısı olan folklor anlatıları, o ulusu tanımak isteyen diğer ülkeler için çekici birer başucu kaynağı olurken zengin kültürüyle dünya tarihini şekillendiren ülkeler daima merak uyandırmıştır. Doğu’ya ve Batı’ya ait unsurların etkisiyle gelişip kendine has bir kültüre evrilen Türk kültürü, tanınmak istenen yönleriyle geçmişten bugüne birçok araştırmaya konu olmuştur. Dünya medeniyetleri arasında pek çok coğrafyayı kuşatan Türk kültürü, birçok ülkede çeşitli uzmanlık dallarınca yürütülen araştırmaların odak noktası hâline gelmiştir. Rus araştırmacılar bu çalışmalar özelinde önemli bir yer tutmaktadır. Rusya’da gerçekleştirilen Doğu araştırmaları, Rus kültüründeki Doğu’ya ait unsurların belirlenmesi ve Doğu kültürleriyle olan çok yönlü ilişkinin tespiti gibi iki temel konu üzerinde gelişme göstermiştir (Özer 2019: 27). Rusya, özellikle I. Petro dönemi (1682-1725) ve XVIII. yüzyıldan itibaren güney komşularına daha derin bir ilgi göstermeye başlar. Askeri, politik, ekonomik meselelere ek olarak, bu ilgi, Türk halkının yaşayışına, geleneklerine, bayramlarına, sanat anlayışına ve İslam’ın sosyo-kültürel yaşamdaki uzantısına yönelir. Bu konu hakkındaki bilgi seyyahlar, tüccarlar, diplomatlar aracılığıyla ve savaş esirleri üzerinden elde edilir. Rusya’da bilimsel Türkoloji’nin doğuşu ve bu konuya dair bilimsel araştırma denemeleri, akademisyen Andrey Kononov’un aktardığı gibi, XVIII. yüzyılın başlangıcında gerçekleşir (Kononov 1982: 271). Bu başlangıç, XVIII. yüzyılda Batı Av-

rupa’da Doğubilimcilik dalının bir bilim dalı olarak ortaya çıkışına dayandırılabilir. Doğubilimcilik siyasi, sosyal ve ticari beklentilerin yanı sıra, Doğu halklarına duyulan merakın da bir sonucu olarak ortaya çıktığında, araştırma rotası yalnızca Hindistan, Çin, İran gibi eski Doğu ülkelerinin değil, Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinin de kültürel atmosferine çevrilmiştir (Özer 2019: 27). Bu noktada sosyo-kültürel etkileşimin öncelikli olarak gündelik yaşama, dolayısıyla sözlü kültüre uzanan eli zamanla edebî metinlerde de yer bulmuş, bu sahada gerçekleştirilen araştırmaların tek yönlü yapılmaması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Edebî metinler özelinde öne çıkan kültürel değerlerin ödünçlenişi Orta Çağ Fars edebiyatını, Arap geleneğini ve Türk kültürünü yan yana getirmiş, böylelikle Doğubilimcilik dalı üzerinden yapılan araştırmaların sahasını genişletmiştir. Bu anlamda Rus araştırmacılarca Türk halk edebiyatı üzerine yürütülen çalışmalar edebî atmosferin yanı sıra, sosyo-tarihsel süreci de içine alarak Türk halk edebiyatının gelişim serüvenine çok yönlü bir bakış sunar.

Rus Araştırmacıların Gözünden Türk Halk Hikâyelerinin Seyri

Doğu kültürünün, özellikle de Türk kültürünün araştırılmasındaki ilk adım Rusya Bilimler Akademisi (1724-1725’te kurulan) ve Doğu bilimcilerinin çalışmalarıyla ilişkilidir. Söz konusu Doğu Bilimleri Akademisi, Doğu araştırmalarını tarih bilimiyle eşzamanlı olarak inceler ve tarih araştırmalarının kaynağını Doğu’ya ait unsurlara duyulan ilgiye bağlar. Örneğin, Rus Doğu bilimcilerinden Vasili Barthold (1869-1930), Rusya tarihinin Doğu halklarının tarihiyle iç içe geçmiş olduğunun altını çizer, Doğu’ya ve Doğu halklarının bugününe ve geçmişine duyduğu ilginin kendisini tarih bilimine dair sorunları araştırmaya ittiğini ifade eder (aktaran Şahin 2010: 645). XIX. yüzyılın başından itibaren Rusya’da Moskova Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü’nde ve bazı özel eğitim kurumlarında gerçekleştirilen oryantalist çalışmalar bilim adamlarının ortak çalışmalarıyla Avrupa’da ilk sıraya yerleşir. Her ne kadar bu döneme ait Rus oryantalist çalışmaları yeterli olmasa da Türk kültürüne kayıtsız kalmayan bir çizgi izlenmiştir. Türkiye’ye yapılan seyahatlerle ilgili bilimsel raporlar ve İ. N. Berezin (1818-1896), V. F. Dittel (1816-1848), V. D. Smirnov (1846-1922) ve A. Ye. Krımski (1871-1942), V. V. Barthold (1869-1930), A. N. Samoyloviç (1880-1938) ve V. A. Gordlevski (1876-1956) gibi Rus oryantalistlerin ve Türkologların araştırmaları bunun bir göstergesidir (Jeltyakov 1984: 88).

Çalışmanın temelini oluşturan halk hikâyeleri türü Türk halk edebiyatı ve Türk folklor çalışmalarında özel bir yere sahiptir. *Türk halk hikâyesi*, diğer bir ifadeyle *Türk kent hikâyesi*² (Turetskaya gorodskaya povest) olarak tanımlanan Türk halk edebiyatının bu türü, sözlü ve yazılı edebî gelenek arasında bir çizgide gelişme gösterir. T. Anikeyeva’nın belirttiği gibi, “Geleneksel olarak yalnızca Anadolu’da değil, aynı zamanda Azerbaycan ve İran’ın komşu bölgelerinde de yaygın olan, özellikle sözlü biçimde kullanılan bu hikâyeler öyküleştirilmiş ve düzyazı biçimine evrilmiştir” (Anikeyeva 2009a: 59). Genellikle Yakın Doğu’da iyi bilinen edebî öykülerin folklorize edilmiş hâlleri, destansı dönünün bir parçasıdır. Sözlü epik gelenekle ilgili bu tür hikâyeler Kafkasya, Yakın Doğu ve Orta Asya’da yaygın olarak bilinen Köroğlu hakkındaki epik destanın hikâyeleriyle, “İlbeylioglu”, “Şah İsmail”, “Celali Bey ile Mehmet Bey”, “Kırmanşah” gibi diğer bir dizi konuyu içerir. Bir halk hikâyesinin sözlü performansının belgelenmiş kaynakları XVIII. yüzyıldan XX. yüzyılın ortasına kadar geçen süre ile ilgili olsa da, araştırmacılar kent hikâyesinin kaynaklarını daha eski zamanlara dayandırma eğilimindedirler (Anikeyeva 2019: 124). Halk hikâyelerine yön veren temel kaynak konusu Rus araştırmacıların

ele aldığı çalışmalarda başat bir yer tutar. Araştırmacılar, “Bu hikâyelerin bir başucu kitabı var mıdır?” sorusuna odaklanarak, özellikle “Dede Kokut Hikâyeleri” üzerinde dururlar. T. Anikeyeva, “Dede Kokut Hikâyeleri”ni Türkçe konuşan halkların Orta Çağın tek yazılı anıtı olarak değerlendirir. Eser, hem tarihi gerçekliklerin hem mitolojik aktarımların bir harmanı olan olayları, Türklerin Anadolu’da yayılmasını Bizans’la ilişkili olarak yansıtmaktadır. Viktor Jirmunski’nin Türk kahramanlık destanının en eski örneği olarak söz ettiği “Dede Kokut Hikâyeleri”nde yer bulan efsaneler, hem Türk edebiyatıyla hem folklor geleneğiyle belirgin bir şekilde bağlantılıdır (Jirmunski 1974: 642). Bu nedenle bu eser, Türkoloji uzmanlarının yanı sıra, karşılaştırmalı folklor ve folklor tipolojisi çalışmalarına katılan bilim insanlarının da ilgisini çekmiştir (Anikeyeva 2015: 113). Türk halk edebiyatı çalışmalarının temel kaynağı kabul edilen “Dede Kokut Hikâyeleri” başta olmak üzere Türkoloji çalışmaları ve bu konuların Türkiye’deki mevcut durumu da Rus araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Nitekim halk hikâyelerinin ortaya çıkışı ve gelişim süreci üzerine araştırmalarda bulunan T. Anikeyeva, bu konu hakkında Türkiye’de yapılan çalışmaları değerlendirmiş ve halk hikâyeleri çalışma sahasının belli bir dönemden sonra kısırlaştığına vurgu yapmıştır. T. Anikeyeva’ya göre bu folklorik tür, Türk folklor geleneğinde ayrıntılı bir şekilde çalışılmış olsa da, O. Spies, F. Köprülü ve P. Boratov’un çalışmalarından bu yana bu konuda genel bir araştırma yapılmamıştır. Tür olarak incelenmiş Türk halk hikâyesi azdır. Türk araştırmacıların sıklıkla yaptığı; genel bir bakışla farklı temalardaki halk hikâyelerinin tipolojik özelliklerini bir bütün olarak ele almak yerine, bir soruna yönelik münferit bir yaklaşım izlemektir. Bu durum, kısmen de olsa Türk milliyetçiliği ideolojisiyle ve Mustafa Kemal Atatürk’le birlikte Türkiye’nin izlediği kültür politikasıyla ilişkilendirilir. Türk folkloru üzerine yapılan çalışmaların başlangıcı bu döneme rastlar, dolayısıyla Türkiye’deki folklor araştırmalarına ait bu yönelim, söz konusu sürecin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Anikeyeva 2009a: 60).

Tatyana Anikeyeva’nın Çalışmaları Örneğinde Türk Halk Hikâyeleri

Rusya’da Türk halk hikâyeleri üzerine gerçekleştirilen çalışmalar, bu konu hakkında önemli veriler sunan Rus araştırmacı Tatyana Anikeyeva’nın ismiyle anılır. T. Anikeyeva’nın *Geleneksel Türk Yazınında Sözlü ve Yazılı Ögeler: Türk Kent Hikâyeleri* (Ustnie i knijnie elementi v tyurskoy traditsionnoy slovesnosti: turetskaya gorodskaya povest) başlıklı tez çalışmasında ve 2011 yılında yayımlanan *XIX. Yüzyıl Türk Halk Hikâyeleri* (Turetskaya gorodskaya povest XIX v.) adlı monografisinde Türk halk hikâyelerinin ortaya çıkışı ve gelişim süreci ele alınır. T. Anikeyeva’nın bu çalışmalarına göre, yalnızca Türkiye’nin doğusunda değil, komşu ülkelerde de bilinen Türk halk hikâyeleri vaktiyle sadece sözlü olarak varlık göstermiş, sonraları ise kahramanlık hikâyelerinin ya da fantastik içerikli anlatımların kaleme alındığı metinler olarak kendilerine bir yer edinmiştir. Hem sözlü hem yazılı edebiyatta yer bulması, edebiyat geleneği ve folklor çalışmalarının (halk edebiyatı metinleri, çoğu kez Yakın Doğu’daki edebî temaların folklorik bir versiyonunu temsil eder) eşliğinde varlık göstermesi bu türün karakteristik bir özelliğidir (Anikeyeva 2009a: 59). T. Anikeyeva, Türk halk hikâyelerinde kurgu ve gerçeğin iç içe geçtiğinin altını çizer. Bu tür anlatılarda gerçek etkisi yaratmaya çalışan anlatıcı, tarihsel gerçekliklere başvurur, zira kahramanlar arasında tarihsel kişiler olduğundan söz edilebilir. Örneğin, “Emrah ve Selvi” adlı hikâye 1604’te Van’ı kuşatan İran hükümdarı Şah Abbas’ın başından geçenleri aktarır. Öte yandan bir masaldan parçalar ödünç almak da halk hikâyelerinin gözden kaçmayan özellikleri arasındadır (Zuyeva 2018: 33). Alman oryan-

talist Otto Spies, bu ödünclemeyi daha da ileriye götürerek çoğu durumda halk hikâyesinin iki sevgilinin maceralarıyla ilgili bir masal olduğu sonucuna ulaşır. Araştırmacı T. Zuyeva ise halk hikâyelerini; bakış açısına göre değişiklik gösteren metinler, kitap kökenli masallar ve yukarıda belirtildiği gibi, doğrudan sözlü folklorlardan ödünç alınan uyarlamalar olarak iki kategoriye ayırır (Zuyeva 2018: 33). T. Anikeyeva söz konusu ödünçleme eylemini hikâyenin edebî geleneğe olan yakınlığı üzerinden değerlendirir. Araştırmacının çalışmalarında metnin orijinal biçimini muhafaza eden meddah-anlatıcılardan elde edilen Türk halk hikâyeleri kayıtlarının, XIX.-XX. yüzyılın başlarındaki hikâyelerin litografik ve tipografik baskı versiyonlarının bu düşünceyi doğrulayan üslup klişeleriyle benzerlik gösterdiği ifade edilir (Zuyeva 2018: 33).

Araştırmacı Anatoli Jeltyakov, XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın ilk yarısını (“Nizam-ı Cedid” den Tanzimat’a kadarki süreç) kapsayan dönemi Türk yayın faaliyetleri bağlamında önemli bir süreç olarak değerlendirir (Jeltyakov 1972: 55). Bu durum her şeyden önce eğitim alanıyla, özellikle de Batı’nın modernleşme etkisi altındaki eğitim reformlarıyla ilişkilidir. İstanbul’da modern okullar açılır; tarih, coğrafya, jeoloji, tıp, fizik ve astronomi alanında çok sayıda kitap yayımlanır. 1850’li yıllar itibarıyla ise çok sayıda edebî eser yayımlanmaya başlar: Divan şairlerinin eserlerinin yanı sıra, “Bin Bir Gece Masalları”, Türk Masalları Derlemesi, Nasreddin Hoca Hikâyeleri, Türk Atasözleri gibi çalışmalar görülür (Anikeyeva 2009a: 61). Dolayısıyla halk hikâyeleri özelinde Türk folklor çalışmalarına yönelik yapılan değerlendirmeler toplumsal yaşamdan ayrı tutulamaz. Bunun bir sonucu olarak daha önce gerçekleştirilen toplu yayın faaliyetlerinde ve yazı reformu sonrasında basılan çalışmalarda anlatım dilini basitleştirme eğilimi söz konusu olur. Bu nedenle Arapçadan (daha az derecede Farsça) yapılan ödünçlemelerin kademeli olarak kaybolduğu ve bu klişelerin ortadan kalkmaya başladığı gözlemlenir (Anikeyeva 2011a: 106). Başka bir ifadeyle Yakın ve Orta Doğu’ya ait geleneksellikten kopuş bu süreçte belirgin bir biçimde hissedilir. Türk halk hikâyelerinde masaldan yapılan ödünçleme, halk hikâyelerinin masalla olan ilişkisini ortaya koyar ve masalla hikâye arasındaki ilişkinin boyutu sorusunu gündeme getirir. Türk folkloru ve Türk halk edebiyatı çalışmalarındaki en önemli konulardan biri de bu ilişkidir. T. Anikeyeva’nın altını çizdiği gibi bu iki türün ilişkisi üzerine ne ölçüde konuşulabileceği ve aralarında bir süreklilikten söz etmenin mümkün olup olmadığı netlik kazanmamıştır (Anikeyeva 2019: 127). Bazı hikâyeler konu açısından, karakterler açısından ve son olarak konunun geçtiği coğrafya açısından masalla hikâye bağlantısını doğrudan anlaşılır kılar. Rus araştırmacılar, Türk halk edebiyatına ait masal ve hikâye türü arasındaki benzerlikleri, her iki türde de aynı işlevi yerine getiren birkaç karakter üzerinden şöyle ifade ederler: Hızır, dev, yaşlı büyücü kadın, ejderha, Arap (Arap pehlivan), derviş, Keloğlan. Öyleyse, Türk halk hikâyesinde masalda olduğu gibi yaşlı bir adamın kılığında görünen Hızır (veya Derviş, Derviş-baba), hikâyenin kahramanına mucizevi bir şekilde engelleri aşması konusunda yardım eden deus ex machina³ rolünü üstlenir (Anikeyeva 2019: 127). Türk halk masalında adı geçen coğrafi isimler, hikâyenin büyük ölçüde bir masalla olan ilişkisine örnek teşkil eder. Yemen, Kandahar, Hindistan, Bedahşan, Karadağ gibi coğrafi isimler Türk masallarında kullanıldığı biçimde kullanılır. Bu coğrafi isimler başkahramanın ikamet ettiği veya gezdiği yerler olabilir (Anikeyeva 2019: 128).

Türk halk hikâyesi türünün Rus oryantalistlerin dikkatini çeken başka bir özelliği, halk hikâyelerinin aynı anda hem sözlü aktarımda hem yazılı formda yer almasıdır. Halk

hikâyelerinin kitaplaştırılmış formundan söz ederken kastedilen öncelikle hikâye konularının farklı versiyonlarına ait notlardır. Bunlar Lyudmila Dmitriyeva'nın da söz ettiği gibi, ilk olarak *elyazmaları* biçiminde (Örneğin: “Arzu ile Kamber”, 1779; “Şah İsmail”, XVIII. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl; “Tahir ile Zühre”, 1266'lı yıllar; “Ferhat ile Şirin”, 1757-1758), ikinci olarak; XIX. yüzyılda *litografya* (*taşbaskı*) ve *baskı* yöntemiyle Türk halk hikâyelerinin yayımlanması ve özellikle kentlerde büyük bir okur kitlesine ulaşması şeklinde gerçekleşmiştir (Dmitriyeva 2002: 456-457). Bu halk hikâyeleri, sözlü geleneğin aktarımıyla daha sonraları kaleme alınarak yazılı kültürün bir parçası hâline gelmiştir. Bu türün sözlü edebiyatta ortaya çıkışı ise, yaklaşık olarak XVIII. yüzyıldan XX. yüzyılın ortalarına kadar uzanan bir sürece işaret eder. Ancak bu konuda araştırmalarda bulunan bilim insanları, söz konusu hikâyelerin kökeninin daha eski zamanlara uzandığı görüşündedirler (Anikeyeva 2011: 223). T. Zuyeva'ya göre kent hikâyelerinin ortaya çıkışı XVI. ve XVII. yüzyıllara uzanır, folklor anlatıları ise hikâye ve destan olarak ikiye ayrılır. İlki, konusunu aşktan alan, romantik bir karaktere sahip, manzum hikâye anlamına gelir; ikincisi ise kahramanlıkla kurgulanan anlatı öğelerinin varlığı ile karakterize edilir. Hikâye ve destan, saz ya da başka bir enstrüman eşliğinde⁴ aşıklar tarafından icra edilir (Zuyeva 2018: 33). Hikâyenin icrası, örneğin XIX.-XX. yüzyılların İstanbul'u için 1910-1920'lerde diğer yıllara nazaran daha etkin bir biçimdedir. 1950'lerde ise, V. Eberhard'a göre, Türkiye'nin güneydoğusundaki bir Türk kent hikâyesinin icrası ancak yayımlanmış edebî metinlerle ve sinemayla rekabet edebilmiştir. Bu rekabetin arkasındaki güç, Doğu'ya ait edebî gelenekle olan yakın temasta gizlidir. Zira Fars edebiyatının Türk folkloru üzerindeki etkisi sözlü halk edebiyatına ait eserlerin kitaplaştırılma süreciyle ve bir bütün olarak edebiyat geleneğiyle yakından ilişkilidir. Bu etki, Türk folkloruna ait özgün bir tür olan halk hikâyelerinde öne çıkar. Bu anlamda Türkiye'nin kuzey doğusu ve İran'a komşu olan kısmı, kent hikâyelerin ortaya çıktığı bölgeler olarak değerlendirilir (Anikeyeva 2011: 223). Bu folklorik türün, Yakın Doğu'ya ait edebî gelenekle ilişkisi Türk kent hikâyelerindeki ödünclemelerde ele alınan temalarda ve üslup özelliklerinde öne çıkar (aktaran Anikeyeva 2009b: 85).

Farklı hikâye kökenleriyle ortaya konan edebî türlerdeki temaların benzerlik göstermemesi araştırmacılarca dikkate alınarak *kahramanlık* ve *aşk hikâyeleri* adlandırmalarının ortaya çıkışına zemin hazırlar. Bu iki ana grup, Türk folklor araştırmacıları P. N. Boratov, F. Türkmen ve V. Eberhard tarafından oluşturulur. Metin formundaki versiyonunun Kafkasya'da, Yakın Doğu'da ve Orta Asya'da iyi bilindiği Oğuz Türklerinin “Koroğlu Destanı” ve “İlbeylioğlu”, “Şah İsmail Hikâyesi”, “Bey Böyreğ Hikâyesi”, “Celali Bey ile Mehmet Bey Hikâyesi”, “Kırmanşah Hikâyesi” söz konusu grubun ilkinin temsil eden eserlerdir. Bu hikâyelerin çoğu, sözlü geleneğin genlerini taşır. Nitekim “Celali Bey ile Mehmet Bey Hikâyesi” ve “Kırmanşah Hikâyesi” Koroğlu Hikâyesi'nden izler taşır, onun geleneğini sürdürür; öte yandan “Bey Böyreğ Hikâyesi” ise “Dede Korkut Hikâyeleri” ile tematik bağlamda ilişkilidir. İkinci gruba dâhil olan aşk hikâyelerinde ise esas olarak âşık-ozanın yaşamı, aşkı, ona bahşedilen üstün istidat üzerine ya da bilhassa duyduğu trajik aşk üzerine bir anlatı sunulur. Kahramanlık hikâyeleri sözlü kültüre, destanlara, kimi zaman da yaşanmış gerçek hikâyelere uzanırken, kent hikâyelerinin bir türü olan aşk hikâyeleri ise erken dönem sözlü kültürün yanı sıra yazılı kaynaklardan, Orta Çağ Fars edebiyatından ve Arap geleneğinden beslenir (Anikeyeva 2011a: 89). “Leyla ile Mecnun”, “Ferhat ile Şirin” hikâyeleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu temalar İranlı şair Nizâmî-i Gencevî'n “Hüsrev ü Şirin”, Hindistanlı şair Amir Khusrow'un “Şirin ü

Hüsrev” poeması ve Nizâmî-i Gencevî’n eserinden izler taşıyan “Leylâ ile Mecnun”, İranlı şair Nureddin Abdurrahman Câmî’nin “Leylâ ile Mecnun”, Seyfûlmülük eserleriyle ilişkilidir – bu tema Türk folkloruna “Bin Bir Gece Masalları”ndan geçer. Bir varsayımına göre; eğitilmiş hikâye anlatıcıları bu temaları klasik edebiyattan ödünçlemiş, bu anlatılar da hikâyecinin ana diline, folklorik zeminine dâhil olmuştur (Anikeyeva 2011b: 224-225). Bu konu hakkında incelemelerde bulunan T. Anikeyeva bu değerlendirmelerini şu sözlerle pekiştirir:

Farklı kökenlerle ilişkili olan hikâyelerin tematik türleri arasındaki fark ise Türk halk hikâyelerinin özelliklerinden biridir. P. Boratov, F. Türkmen, B. Eberhard gibi araştırmacıların belirttiği gibi halk hikâyeleri kahramanlık hikâyeleri ve aşk hikâyeleri olarak ikiye ayrılır. Anadolu’da yaygın olarak bilinen “Koroğlu” hakkındaki hikâye dizisi halk hikâyelerinin ilk grubuna girmektedir. Kafkasya, Yakın Doğu ve Orta Asya’da bilinen hikâyenin nesir versiyonu Anadolu’da bilinir, benzer bir şekilde, özellikle köken olarak sözlü gelenekle ilişkili olan diğer temaları da bu dağılımdan ayrı tutamayız. Halk hikâyelerinin bir kolu olan aşk hikâyeleri yalnızca erken dönem sözlü kültüre değil, esas olarak, yazılı kaynaklara ve Orta Çağ İran ve Arap geleneklerine uzanır. Bu bağlamda “Leyla ile Mecnun”, “Ferhat ile Şirin”, “Seyfûlmülük” (bu tema Türk folkloruna “Bin Bir Gece Masalları”ndan geçmiştir) gibi halk hikâyeleri sıralanabilir. Bunun yanı sıra, bu temaların okuyucu hikâye anlatıcıları tarafından klasik edebi metinlerden alınıp hikâye anlatıcısının ana diline, başka bir ifadeyle folklor etabına geçtiği düşünülmektedir (Anikeyeva 2009a: 60).

Türk halk hikâyelerinin iki türünü oluşturan kahramanlık hikâyeleri ve aşk hikâyeleri arasında belirgin bir sınır çizmek kimi zaman oldukça zordur. Fakat açıkça izlenilebilen bir dizi kuralın varlığından da söz etmek gerekir, bu durum özellikle kalıplaşmış kelime gruplarına, halk hikâyelerinin türlerine bağlı olarak çeşitlendirilebilecek klişelere dikkat çeker. Bu kalıpların, sözlü geleneğe işaret ettiğinden ve epik metinler için de benzer bir rol üstlendiğinden söz edilebilir. Kahramanlık hikâyelerinde, en çok da sözlü geleneğin ve hikâye türünün kökenini kanıtlayan kalıplaşmış ifadeler yerleşik bir biçimde kullanılır. Zira hikâye, olay zincirinin değişmesidir, anlatıcının dinleyicilere seslenişidir; masaldakine benzer kalıplaşmış ifadeler burada, aktarılan olayların gerçekliğine işaret eder. Aşk temalı hikâyelerde ise benzer kalıplaşmış ifadelerin yerini Arap ya da İran edebiyat geleneğinden geçen klişeler ya da alıntılar alır. Halk hikâyeleri litografya biçiminde basılmaya başlandığında, kitap geleneğinin Türk folklorunun bu türü üzerindeki etkisi belirgin bir şekilde hissedilir (Anikeyeva 2009a: 61).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyılın başlangıcında İstanbul’da sıkça yayımlanan halk hikâyeleri listeleri gözden geçirildiğinde, bunlar arasında, yüzyıllardır süregelen kitap geleneğiyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olan aşk hikâyelerinin başı çektiği görülür. Bunlar kâh sevgi hikâyeleridir, kâh tercüme, kâh Yakın Doğu’ya ait klasik metinlerin bir uyarlaması: “Bin Bir Gece Masalları”, “Saif Zu-l-Yazan” (Anikeyeva 2009a: 63). Aşk hikâyelerinin içeriği; kalıplaşmış ifadeler, klişeler ve metinsel kaynaklık anlamında kahramanlık hikâyelerinden farklılık gösterir. Ritimli aktarımdan yoksun olmaları nedeniyle bu klişeler, epik deyişler olarak değerlendirilmez; Arapçadan ya da Farsçadan ödünç alınan ifadeler Arap ve Fars edebiyatı geleneğine dikkat çeker (metnin bir sözlü kaynaktan kayda geçirilip kaydedilmediğine veya litografi biçiminde yayımlanmasına bakılmaksızın). İslam dininin etkisi ise bu hikâyelerin sonuç kısmında öne çıkar: “Hikâyemize erdi hâtime, rahmet olsun gelmiş, geçmiş cümle kara toprakta yatana.

Gerek Gül'ün, Ali Şîr Nevayi'nin ve Hüseyin Baykara'nın ruhuna ve gerek cümle nâmu-rad ölmüş âşıkların ruhuna Fatıha. Hepsini Mevlâ garîk-i rahmet eyleye! Âmin! (Gül ile Mir Ali Şîr hikâyesi)." Folklor ve edebiyat geleneğine yönelik bu doğrudan gönderme, Yakın Doğu edebiyatından ve trajik aşkları Türk halk hikâyelerinde yer bulan diğer kahramanların anıtlarından Türk folkloruna geçen halk hikâyelerinin tanınmış halk kahramanlarına birer referanstır: "Ferhat ile Şîrin", "Leyla ile Mecnun", "Varaka ile Gülşah", "Arzu ile Kamber" (Anikeyeva 2011b: 228). Bu halk kahramanlarının hepsi tutkuyla birbirlerine âşıktır. Sonunda, hepsi, zamansız, dünyevi arzularını yerine getirmeden bu dünyadan göçer. Başka bir dünyaya ait bir yaşama ulaşır ve hikâyelerini kendilerinden sonra gelenlere kendilerine ait destansı bir hatıra olarak bırakırlar (Anikeyeva 2011a: 100). Bu nesiller arası aktarımda, onların hikâyelerini geleceğe taşıyan kültür elçileri olarak yalnızca sözlü kaynakların değil, yazılı kaynakların etkisi de yadsınamaz. Nitekim Türk kent hikâyeleri, yukarıda açıklandığı gibi, sözlü edebiyatı ve kitap kültürünü birleştiren özel bir folklorik tür olarak karşımıza çıkar. T. Anikeyeva'ya göre hikâye metinlerinde muhafaza edilen ortak mekânlar ya da yazılı kaynaklara uzanan köken bu türün yalnızca sözlü kültüre dayandığına dair görüşleri çürütmekte, yazılı kaynakların özellikle aşk hikâyeleri üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Böylelikle yapılan ödünçlemelerin Türk halk hikâyelerini edebi geleneğe yakınlaştırdığı söylenilebilir; meddahlar-hikâye anlatıcıları aracılığıyla halk hikâyelerine yerleşen üslup özellikleri XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başlangıcında önce taş baskı formunda olmak üzere, halk hikâyelerinin yayımlanmış versiyonlarında yer bulur. Öte yandan yazı reformları sonrasında gözlemlenen büyük tırajlar, anlatım dilini sadeleştirmeye yönelik bir eğilim olduğunu ortaya koyar. Bu anlamda Arapça ve Farsçadan yapılan ödünçlemelerin yavaş yavaş anlatım dilinden yok oluşu Yakın Doğu ve Orta Doğu kültürüyle Türk kültürü arasında oluşan yarığın başlıca nedeni kabul edilir.

Türk kent hikâyelerinin, geleneksel folklorun diğer bir türü olan *folklor tiyatrosu* ile bağlantısı da yapılan araştırmalarda göz ardı edilmemiştir (pek çok Rus araştırmacı ve seyyah Türk halk tiyatrosunu "gölge tiyatrosu, Karagöz, ortaoyunu, sokak gösterileri gibi" farklı şekillerde tanıtmıştır). Halk tiyatrosuyla kurulan bu bağlantı, her şeyden önce anlatıcıların çeşitli hikâye metinleri oluşturup bunu performansa dayalı bir programla icra ettikleri bir sanat ortaya koymalarından kaynaklanır. Bu nedenle meddah anlatıcısının icra sanatı Türk halk tiyatrosunun özel bir türü sayılır (Anikeyeva 2010: 499). Örneğin, Karagöz tiyatrosunda tüm araştırmacıların ilk dikkatini çeken şey, kent hikâyelerinin romantik sahnelerinin komedi damarı içinde, halk tiyatrosu tarafından ele alınmış olmasıdır. Halk tiyatrosunda meddah-hikâye anlatıcılarının halk hikâyelerini içeren ortak bir repertuarı vardır. Araştırmacı İrina Borolina bu durumu şöyle ifade eder: "Ulusal tiyatrodaki konunun uyarlanması, kaçınılmaz olarak türlerin dönüşümüne; her şeyden önce bir eserin bir edebi türden destana, başka bir türe, drama dönüşmesine neden oldu" (aktaran Anikeyeva 2010: 502). Bu dönüşümü aktarılan konulardaki özgünlüğe bağlayan İ. Borolina'ya göre, Türk kent hikâyelerinde konu çoğunlukla trajik aşk hikâyeleridir (aktaran Anikeyeva 2010: 502). Söz konusu türsel dönüşüm "Tahir ile Zühre", "Ferhat ile Şîrin", "Kerem ile Ash" gibi kentsel anlatı örneklerinde görülebilir.

Rus araştırmacılar Türk halk hikâyelerinin sahne sanatlarıyla olan etkileşiminin yanı sıra, hem konu olarak hem de yapısal olarak halk şiir geleneği ile olan ilişkisinin de önem taşıdığını ortaya koyarlar. Halk hikâyelerinin şiirsel parçalarının ana kaynağı öncelikle hece ölçüsüne dayalı Türk folkloru ve halk şiiridir ve genellikle asıl karakter Âşık şairidir.

Araştırmacı Yelena Maştakova'ya göre Anadolu'da XIII. ve XVIII. yüzyıllarda Türk edebiyatından söz edildiği zaman, aslında şiir konuşuluyor demektir (aktaran Anikeyeva 2011c: 37). Anadolu topraklarında kurulan Türk şiir geleneğinin ayrılmaz bir parçası Âşık şiiridir. Başka bir deyişle Türk kent hikâyeleri ve halk şiiri geleneği kopmaz bir biçimde birbirine bağlıdır. Şiirsel kaynakların temeli folklor geleneğidir. Halk şiirinin, âşık geleneğinin XX. yüzyılda da devam ettiği bilinmektedir. T. Anikeyeva'ya göre Posoflu Âşık Müdâmi, Talip Coşkun, Recep Hıfzı, Efkarî, Âşık Veysel isimleri bu bağlamda önem taşır (Anikeyeva 2011c: 43).

Türk halk hikâyelerinde kimi zaman *beyit* kimi zaman *türkü* olarak yer bulan şiirsel kısımlar esas itibarıyla, Türk halk şiir geleneğine dayanan, ritmik bir hece ölçüsüne sahiptir. Bilindiği üzere X. yüzyıla ait Türk edebiyatından pek çok eser Arap kültüründen ödünçlenen aruz ölçüsünün ve Türk halk şiirinde muhafaza edilmiş olan İslam öncesi döneme ait hece ölçüsünün etkisi altında gelişme göstermiştir. Dolayısıyla ancak XIII. yüzyıl itibarıyla özgün Türk edebiyat geleneğinin varlığından – şiir geleneğinden – söz etmek mümkündür. XIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla uzanan süreçte Anadolu'da Türkçe olarak ortaya çıkan edebî metinlerden söz edilirken, şiir türünün anlatılmak istendiği âşıkardır. Dolayısıyla bu süreçler ekseninde gelişme gösteren halk hikâyelerinin, sözlü kültürün yanı sıra, farklı metin türleriyle de etkileşim içinde olması doğaldır. Heterojen yapısıyla öne çıkan Türk edebiyatı, şiir metinleriyle harmanlanmış dokusunda Osmanlı İmparatorluğu dönemine uzanan ritimli metinleri de barındırır. Oğuz şiir geleneğinin ayrılmaz bir parçası olan ve *âşık şiiri* olarak adlandırılan bu tür, Anadolu topraklarında evrilir. T. Anikeyeva'nın çalışmalarında belirtildiği gibi âşık edebiyatı, Türk edebiyatının ve folklorunun özgün bir türü olarak, çoğu zaman da Türk folklorunun temel birimi olarak değerlendirilir. Bunun yanı sıra, âşık şiirinin çok yönlülüğü halk şiirinin kent odağını ortaya çıkarır, nitekim bir dönem şiirler kahve içilen özel mekânlarda okunur. Sokaklarda ise çoktan beri Türk kent hikâyeleri anlatıla gelmektedir. Bu nedenle bu iki tür arasında bir etkileşim olmaması olanaksızdır. Tanzimat döneminde Türk halk şiirinin kent odağı, diğer bir ifadeyle *kent şiir geleneği* etkisini yitirmekle karşı karşıya kalsa da, bilindiği üzere, 1919-1920 yıllarında tekrar varlık göstermeye başlar. *Koşma* ve *mani* ise kahvehanelerde seslendirilen halk şiirinin başlıca türleridir. Düzyazı metninin heterojenliği Türk edebiyatı için sıra dışı bir durum değildir, ancak şiir metninin ve düzyazı metninin biçimsel düzeni, Osmanlı döneminde kaleme alınmış ritimli düzyazı formundan (“Hümayunname”, “Tâcü't-Tevârih”) daha eski bir kökene sahiptir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde derlenen Oğuz menkıbelerinde de bunlara rastlamak mümkündür. XI. yüzyıla uzanan bu kompozisyonun metni son derece heterojendir ve akrabalık, hayırdüası, beddua, yemin, dua, kehanette bulunma, yinelenen sözcük grupları, metnin nazım düzeni/ritmi üzerine kurulmuş atasözleri (“At ayağı küllük, ozan dili çevik olur”) ve buna benzer ifadeler (“Meded aman, el-aman. Tanrının birliğine yoktur güman”) içerir. Dolayısıyla Türk halk hikâyelerinin ve kadim Anadolu'nun halk şiir geleneğinin, benzer bir biçimde erken dönemlere ait Türk edebî eserlerinin (Kutadgu Bilig) karşı karşıya getirilmesi, bazı edebî türlerin birbirini izlediği bir ardıllığı gözler önüne serer (Anikeyeva 2011d: 68).

Sonuç

Doğu ve Batı medeniyetlerine ait özellikleriyle zengin bir mozaği andıran Türk folkloru içinde özgün bir yer edinen Türk halk hikâyeleri; Türk kültürünün atmosferini, Türk halk edebiyatını ve Doğu-Batı sentezini anlamlandırma, tanıma ve günümüze taşıma

amaçlı pek çok araştırmacının odak noktası olmuştur. Bu bağlamda, sınırları içinde barındırdığı Türk nüfusunun (Türk halklarıyla sürdürülen asırlık ticari ve kültürel ilişkiler ve ortak geçmiş) yanı sıra, geçmişten bugüne uzanan tarihsel süreçte gerçekleşen etkileşimlerin de tesiriyle Türk kültürüne pek yabancı olmayan Rus araştırmacılar, ortaya koydukları çalışmalarla bu sahada önemli bir yer tutmaktadırlar. Bu çalışma özelinde yer verilen T. Anikeyeva, kültürü var eden toplumsal ve tarihi çevrenin dikkatle değerlendirilmesi gerektiği bilinciyle hem sözlü hem yazılı kültüre odaklanır. Toplumsal, sanatsal ve pedagojik yönleriyle önem taşıyan Türk halk hikâyeleri bu kapsamda özel bir yer tutar. Kahramanlık hikâyeleri ve aşk hikâyeleri olmak üzere iki kategoride kabul gören Türk halk hikâyeleri, kent yaşamının ayrılmaz bir parçası olmaları fikrinden hareketle, T. Anikeyeva'nın çalışmalarında "kent hikâyeleri" adlandırılmasıyla yer bulur. Bu çalışmada Türk halk hikâyelerinin Yakın Doğu ve Orta Doğu kültürüyle ilişkisine, masal türüyle benzerlik gösteren özelliklerine, halk şiir geleneğiyle ve folklor tiyatrosuyla (karagöz gibi sahne sanatlarıyla) bağlantısına dikkat çekilerek edebî türlerin ardılığı ve hikâyelerin kültür aktarımındaki önemi T. Anikeyeva'nın saptamaları ışığında ortaya konmuştur. Bu aktarımların tümü Türk halk hikâyelerinin, Rus araştırmacılar tarafından, taşıdıkları folklor unsurları açısından Türk halklarının tarihine ışık tutan önemli birer folklor numunesi olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

NOTLAR

1. Tatyana Aleksandrovna Anikeyeva, Rusya Bilimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Doğu Tarihi Bölümü'nde Filoloji Bilimleri Doktoru olarak görev yapmaktadır. Türkoloji, Türk Folklor ve Edebiyatı, Türk Edebiyat Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Kitap Kültürü ve Rusya'da Türkoloji çalışma alanlarıdır.
2. Tatyana Anikeyeva, sözlü ve yazılı formdaki halk anlatılarını kent kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü için bu hikâyeleri kent hikâyeleri olarak tanımlar. T. Anikeyeva'nın bu adlandırmasının bir nedeni de halk hikâyelerinin ortaya çıkış sürecinin kronolojik olarak geç tarihlere tekabül etmesiyle ilgilidir. Bkz. Anikeyeva, 2011b: 223.
3. "Kimi Antik Yunan oyunlarında, olay örgüsünün düğümlendiği bir sırada, tüm güçlüklerin üstesinden gelebilecek bir kurtarıcı, bir 'tanrı' ortaya çıkarılır; tanrı rolündeki oyuncu da sahneye mekanik bir aygıtla yukarıdan indirilirdi. Terimin kökeni Antik Yunan tiyatrosunda kullanılan bu aygıttan, bir tür düzenekten gelir: theos ek mekhanes." Bkz. Güçlü vd. 2008.
4. Oryantalist Vasili Radlov da Türk folklor çalışmalarıyla ilgilenmiştir. Doğaçlama sanatı, doğaçlamacılar, müzik aletleri hakkındaki bilgiler V. Radlov'un çalışma alanını oluşturur. Nitekim Altay, Baraba, Tobolsk Tatarları, Kazaklar, Kırgızlar, Uygurlar, Kırım Tatarları ve daha pek çok Türk topluluklarından örnekler toplamış, "Halk Edebiyatı Örnekleri" (Obrazy narodnoy literatury tyurkskih plemen) adlı temel eserlerinden birini oluşturmuştur. V. Radlov tarafından yapılan çalışmalarda doğaçlama sanatı, doğaçlamacılar, müzik aletleri hakkındaki bilgiler dikkat çeker. Bkz. Silçenko 1972: 16.

KAYNAKÇA

- Anikeyeva, T. "Turetskaya narodnaya povest: osobennosti janra i problemi izuçeniya". *Vestnik RGGU* No.9/09, Moskva, 2009a: 59-64.
- . "Neopublikovannaya rukopis turetskoy povesti o kadii i vore". *Vostočnoy arhiv* 1(19), 2009b: 85-89.
- . "Osmanskiye traditsii narodnogo teatra i turetskaya gorodskaya povest". *Osmanskiy mir i osmanistika. Sbornik statey k stoletiyu so dnya rojdeniya A. S. Tveritinovoy (1910-1973)*, İzd., IV RAN, Moskva 2010: 499-511.
- . "Turetskaya gorodskaya povest i literaturnaya traditsiya". *Turetskaya gorodskaya povest XIX veka*, Moskva: Vostoçnaya literatura, 2011a: 89-107.
- . "O literaturnih istoçnikah turetskih hikayatov". *Iran-Name Nauçnyy vostokovedçeskiy jurnal* No 3 (19), 2011b: 223-230.
- . "Poetiçeskaya sostavlayuşçaya teksta turetskoy gorodskoy povesti". *Rossiyskaya tyurkologiya* 1 (4), 2011c: 36-45.
- . *Turetskaya gorodskaya povest XIX veka*, Moskva: Vostoçnaya literatura, 2011d.

- . “‘Kitab-ı dedem korkut’ kak pamyatnik knijnogo eposa”. *The Book of Dede Korkut as a Monument of The Literary Epic. Shagi / Steps* 1(2), 2015: 113–130.
- . “Skazaniye o Beyreke v turetskom folklöre i literature”. *Vostok: Afro-aziatkiye obşçestva: istoriya i sovremennost*, Glav. red. V. V. Naumkin No 3, 2019: 122-128.
- Anikin, V. *Russkoye ustnoye narodnoye tvorçestvo*. Moskva: Vısshaya şkola, 2004.
- Dmitriyeva, L. V. *Katalog tyurkskih rukopisey*. İnstituta vostokovedeniya Rossiyskoy akademii nauk, Moskva: Vost. lit. RAN, 2002.
- Güçlü, Abdülbakir vd. *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2008.
- Jeļtyakov, A. D. *Peçat v obşçestvenno-politiçeskoy i kulturnoy jizni Turtsii (1729–1908 gg.)*. Moskva: Nauka, 1972.
- . “İzuçeniye kulturu Turtsii v Rossii i SSSR”. *Tyurkologičeskiy sbornik 1978*, Moskva: Nauka, 1984: 88-109.
- Jirmunski, V. M. *İzbranniye trudi. Tyurskiy geroiçeskiy epos*, Leningrad: Nauka, 1974.
- Kononov, A. *İstoriya izuçeniya tyurkskih yazıkov v Rossii. Do oktyabrskiy period*, Moskva: Nauka, 1982.
- Özer, Yerkesh. *Rus Folklor Çalışmalarında Türk Dilli Metinleri Üzerine Yürütölen Tartışmalar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2019.
- Silçenko, M. S. “V. V. Radlov i izuçeniye tyurskogo folkloru”, *Tyurkologičeskiy sbornik 1971*, Moskva: Nauka, 1972: 16-19.
- Şahin, Liaisan. “Geçmişten Bugüne Rusya’da Türkiye Araştırmaları”. Çev. Emre Erşan. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8(15), 2010: 645-696.
- Zuyeva, T. “Genezis ‘jenskogo voprosa’ v Turtsii: ot osmanskoy imperii do respubliki”, Neopublikovannaya magisterskaya dissertatsiya, Tomsk: Tomskiy gosudartsvenniy universitet, 2018.